

MORA İSYANI SIRASINDA SAKIZ VE MEHMET EMİN VAHİT PAŞA'NIN SAKIZ VAK'ASI ADLI ESERİ

THE CHIOS DURING THE MORA REVOLT AND THE BOOK CALLED
CHIOS EVENT OF MEHMET EMİN VAHİT PASHA

FAHRİ MADEN*

ABSTRACT

The Mora rebellion, which emerged in 1821 and ended with the independence of Greece, soon spread to the Aegean islands. Chios has an important place among these islands. Upon the revolt spreading to the island of Chios, Mehmet Emin Vahit Pasha was appointed as the guard by the Ottoman central administration. Mehmet Emin Vahit Pasha revealed the events that occurred during his mission in his work called Chios Event (*Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*). According to the information given in this work, he took various measures to protect the island of Chios from the rebels. The non-Muslim people there also joined the rebels, and the castle was under siege from land and sea. Thus, the Chios revolt started with all its violence. In the long lasting battles, the few Turkish soldiers on the island resisted and caused a lot of casualties to the rebels. In the meantime, the people on the sides of Cesme were also assisted by the Muslim people in Chios. In this article, the work named Chios Event (*Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*) written by Mehmet Emin Vahit Pasha in 1822 on the rebellion of the Mora rebellion to Chios island and the occurrence of a rebellion here is discussed. Although it is claimed that Mehmet Emin Vahit Pasha wrote this work to cover the misconduct of Captain of the Sea Ali Pasha, this memory is one of the main sources we have about the section of the island of Chios in the rebellion of Mora.

Keywords: Ottoman State, Greece, Mora Revolt, Chios Event, Mehmet Emin Vahit Pasha.

ÖZ

1821 yılında çıkan ve Yunanistan'ın bağımsızlığı ile sonuçlanan Mora isyanı kısa bir süre sonra Ege adalarına sıçramıştır. Bu adalar içerisinde Sakız'ın önemli bir yeri vardır. İsyanın Sakız adasına sirayet etmesi üzerine Osmanlı merkezi idaresi tarafından buraya muhafız olarak Mehmet Emin Vahit Paşa görevlendirilmiştir. Mehmet Emin Vahit Paşa görevi sırasında yaşanan hadiseleri Sakız Vak'ası (*Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*) adlı eserinde ortaya koymuştur. Bu eserde verdiği bilgilere göre Sakız adasını isyancılardan korumak için çeşitli tedbirler almıştır. Orada bulunan gayrimüslim halk da isyancılara katılmış, kale karadan ve denizden kuşatma altına alınmıştır. Böylece Sakız isyanı bütün şiddetiyle başlamıştır. Uzun süren çarpışmalarda adadaki az sayıdaki Türk askeri mukavemet göstererek isyancılara çok zayıyat vermiştir. Bu arada Çeşme taraflarındaki halktan da Sakız'daki Müslüman halka yardımda bulunulmuştur. Bu makalede Mehmet Emin Vahit Paşa'nın Mora isyanının Sakız adasına sıçraması ve burada da bir isyanın meydana gelmesi ile ilgili 1822 tarihinde kaleme aldığı Sakız Vak'ası (*Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*) isimli eser ele alınmaktadır. Mehmet Emin Vahit Paşa'nın bu eseri Kaptan-ı Derya Ali Paşa'ya yardım etmemesi kabahatini örtmek için yazdığı iddia edilmişse de, bu hatırat Mora isyanının Sakız adası bölümüyle ilgili elimizdeki ana kaynaklardan biridir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Yunanistan, Mora İsyanı, Sakız Olayı, Mehmet Emin Vahit Paşa.

* Doç.Dr, Kastamonu Üniversitesi.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8529-9165>

Makale Atf Bilgisi: MADEN Fahrî, (2020).

Mora İsyanı Sırasında Sakız ve Mehmet Emin Vahit Paşa'nın Sakız Vak'ası Adlı Eseri, *Avrasya Etüdleri*, 197-223.

Gönderim Tarihi: 19.02.2020 Kabul Tarihi: 30.05.2020

Giriş

Sakız adası çok eski dönemlerden beri yerleşim yeri olarak kullanılan Ege adalarındandır. Bunda bütün Ege adaları ile Asya-Avrupa arasında köprü olmasının, yani coğrafi konumunun büyük bir rolü bulunmaktadır. Sakız bu konumu münasebetiyle tarih boyunca doğu ve batı medeniyetlerinin geçiş güzergâhının kilometre taşlarındandır. Üç yüz elli yıl süren Türk hâkimiyeti sırasında, Sakız halkına hem dinî hem de siyasi olarak birçok ayrıcalık tanınmıştır. Jorga'ya göre her ne kadar Sakız Osmanlı hâkimiyetine geçtiği ilk dönemlerde ticaretteki eski konumunu kaybetmişse de¹, zamanla verilen ayrıcalıklarla ekonomik açıdan olduğu kadar sanat ve edebiyatta da gelişme kaydetmiştir. Seyyahlar buranın yaşam standartlarının yüksekliğine dikkat çekmektedir. Örneğin 1792'de ada kütüphaneleri ve yazılı yayınları ile meşhurdur. Ayrıca bu dönemde adada Cenevizliler döneminden beri var olan ipek böceği üretimi oldukça artmış, hatta Sakızlı tüccarlar Anadoludaki ipek ticaretini de ellerine geçirmişlerdir. Dahası Doğu Akdeniz'in en önemli ticaret ve banka merkezi olan İzmir'e, Avrupa'dan ithal edilen kumaş, keten ve ipeğin ticareti Sakızlıların denetimi altında bulunuyordu². Bu şekilde Türk idaresi altında uzun süre devam eden huzur ve barış Mora isyanı sırasında bozulmuştur.

Bu çalışmada Mora isyanı ile bu isyanın Sakız adasına sıçraması ve adada yaşanan hadiseler Osmanlı arşiv belgeleri ve özellikle o sırada adada muhafızlık görevinde bulunan Mehmet Emin Vahit Paşa'nın *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız* adlı eserindeki bilgiler ışığında değerlendirilmektedir. Mora isyanı ile ilgili şimdiye kadar hatırı sayılır ilmi ve akademik yayın yapılmıştır. Bu makalede isyan sırasında aynı zamanda bölgede icracı devlet görevlisi olan bir görgü şahidinin dilinden Sakız adasında yaşananlar ele alınmaktadır. Bu yönüyle sözü edilen isyanla ilgili az bilinen bir hatırat ve içeriğindeki bilgiler akademik olarak gün yüzüne çıkarılıp literatüre kazandırılmakta, Sakız adası özelinde günümüze kadar sürmekte olan Ege Adaları sorunuyla ilgili tarihten bazı ipuçları çıkartılmaktadır.

Vahit Paşa'nın bu eseri her ne kadar Kaptan-ı Derya Ali Paşa'ya yardım etmemesi kabahatini örtmek için yazdığı iddia edilmişse de³ 1822 Sakız olaylarıyla alakalı önemli bir kaynaktır. Bu eser döneminde Ahmet Cevdet Paşa gibi Osmanlı tarihçilerine kaynaklık ettiği gibi günümüz tarihçilerinin de dikkatini çekmiştir. Elimizdeki *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, Vahit Paşa'nın ölümünden dört ay

1 Nicolae Jorga, *Kanuni ve Dönemi Yenilmez Türk*, (çev: Nilüfer Epçeli), İstanbul 2010, s.230.

2 XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Sakız adasının ticari anlamda bir kavşak noktası olduğuna, adayı ziyaret eden seyyahlar canlı betimlemeleriyle şahitlik etmektedirler. Güner Doğan, İngiliz ve Fransız Seyyahlara Göre 17. ve 18. Yüzyıllarda Ege Adaları (Midilli, Sakız, Sisam, Rodos), Ankara Üniversitesi SBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008, s.92-95.

3 Uzunçarşılı, a.g.e, s.132.

öncesine ait (14 Nisan 1828/29 Ramazan 1243) el yazması nüshadır. Adı geçen nüsha Princeton University Digital Library'nin internet sitesinden elde edilmiştir⁴. Bununla birlikte eser 1290 yılında Mekteb-i Sanayi basımevinde basılmıştır⁵. Çalışmamıza kaynaklık eden bu iki nüshalardan el yazması 33 varak (66 sayfa), matbu olan ise 38 varak (74 sayfa) olup ikisi karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Mora İsyanı'nın Sakız Adasına Sıçraması

Paskalya gecesi başlatılması planlanan Mora isyanı 6 Nisan 1821 tarihinde patlak vermiş, kısa zamanda bütün Mora'ya ve Ege adalarına yayılmıştır. Uzun bir hazırlık ve oluşum süreci yaşayan isyanın temel hedefi Megali İdea yani Büyük Yunanistan'ın kurulmasıdır. Mora isyanı başladıktan bir ay sonra Sakız'da da isyanın belirtileri yavaş yavaş ortaya çıkmıştır. Böylece yukarıda bahsedilen adadaki refah bir defa daha bozulmuştur. XIX. yüzyılın başlarında Rum korsanlarının faaliyetleri pek çok Ege adasında görüldüğü gibi Sakız'ın da Mora isyanından etkilenmesine sebep olmuştur. Ada halkı korsan baskınlarında ve Mora isyanı sırasında Osmanlı idarecilerinin karşısında yer almıştır. Fakat Sakız'da isyana liderlik yapacak bir kişinin çıkmaması burada diğer adalardan farklı bir durum oluşturmuştur. Sakız'a isyanın sıçraması diğer adalardan gelen asilerin kışkırtmalarıyla meydana gelmiştir. Sadece Kolori Adası'ndan 2.500 kadar Rum gemilerle Eskiroz ve Sakız adasına gidip orada taşkınlık ve eşkıyalık yapmışlardır⁶. Nisan 1821'den itibaren isyanın Sakız'a sıçratılması için başka girişimler de olmuştur. Rum denizciler gemilerine farklı bayraklar çekerek Ege denizinde dolaşıp önlerine çıkan ticaret gemilerine saldırmışlar, bu saldırılarını Sakız'a da yaparak süreci hızlandırmışlardır⁷. Rum denizcilerin bu girişimi üzerine adadaki Müslüman ahalisi kuşkulmuş, Sakız metropoliti, Sakız kocabaşısı ve 40 kadar Rum tüccar rehlin alınarak kaleye hapsedilmiştir⁸. Bu olay adada isyanın ilk ciddi kıvılcımını teşkil etmiştir. Yine Mayıs 1821'de Yakomi Tombazis komutasında çok sayıda gemi Sakız'a gelerek buradaki yerli Rumları ayaklandırmaya çalışmıştır⁹.

Görüldüğü üzere Nisan 1821'de başlayan Rum isyanı Ege ve Akdeniz'de yayılarak genişlerken Sakız adasında da bir takım faaliyetler ortaya çıkmış, bilhassa

4 <http://pucl.princeton.edu/viewer.php?obj=1j92g7522#page/1/mode/2up>, Erişim: 11.11.2012

5 Seyyid Mehmed Emin Vahid Paşa, *Tarih-i Vak'a-i Sakız*, Mekteb-i Sanayi Matbaası, 13 Safer 1290 (12 Nisan 1873).

6 BOA, HAT, 842/37878-T.

7 Vlasto's, 23 Nisan 1821'de yirmi beş Yunan gemisinin aniden Sakız adası önüne çıktığını haber vermektedir. Alexander M. Vlasto's, *A History of the Island of Chios A. D. 70-1822*, London 1913, p.145.

8 Ali Fuat Öreng, "1821 Rum İsyanı Sonrası Sisam Adası'na Verilen Yeni Statü", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı 36, İstanbul 2000, s.337.

9 Filiz Yaşar, *Yunanistan'ın Kuruluşu Sürecinde Sakız Adası (1821-1829)*, Marmara Üniversitesi SBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004, s.51.

Sisam adası taraflarından buraya isyanın sıçraması mevzu bahis olmuştur¹⁰. Sakız tarihin her döneminde stratejik bir ada görünümündedir. Buradaki sakız ağacının dünyanın her yerine ihraç edilen bir madde olmasının yanında Ege deniz yolunda önemli bir mevkiyeydi. Keza Sakız kalesinin düşman eline geçmesi, Çeşme ve İzmir'in tehlikeye düşmesi anlamına gelmekteydi. Ayrıca ada, Türk hâkimiyetine alındıktan sonra Osmanlı topraklarında Rumların en kalabalık ve yoğun olarak yaşadıkları yerlerden birisiydi¹¹. Bu itibarla Mora isyanının Sakız adasına sıçraması jeopolitik ve stratejik açılardan ehemmiyet arz ediyordu. Mora isyanı çıkarılmaz Samoslu Logothetis Sisam adasına gelerek Sisamlıları ayaklandırmaya çalışmış¹² ve bunda başarılı olmuştur. Ardından Sisam'daki asiler Sakız isyanına gelerek halkı tahrik etmişler ve Sakız'da isyanın fitni ateşlemişlerdir¹³.

Sisamlıların Sakız'a hücum edecekleriyle ilgili Osmanlı merkezi hükümetine bilgiler gelmiş ve önlemler alınması istenmiştir¹⁴. Bu önlemlerden en önemlisi Mehmet Emin Vahit Paşa'nın Sakız muhafızlığı görevine getirilmesidir. Paşa göreve gelir gelmez olası bir saldırı karşısında önlem olarak Müslüman ahaliyi kaleye koruma altına almıştır. Bir takım askeri önlemler de almasına rağmen Sisamlı asiler 22 Mart 1822 tarihinde 60 küçük 17 büyük gemiyle adaya çıkarak Sakızlı Rumların da yardımıyla kaleye kapanan Türkleri kuşatmışlardır¹⁵. Sakız adasını basan Sisamlılara karşı Sığla mütesellimi İlyaszade İlyas Bey emrinde Aydın ve Saruhan'dan da adaya asker sevk edilmiştir¹⁶. Adada iki saat süren ilk çatışmaların ardından Sakızlı Rumlar da isyan ederek Sisamlı asilerin saflarına katılmışlardır. Bu isyanı Sisam Valisi Lycurgus ve Sakız emekli askeri Burnais organize etmiştir. Burnais birkaç kaçak Sakızlıyı kumanda ederken Lycurgus yaklaşık 200 savaşıyla birlikte 40 gemiye kumanda etmiştir¹⁷.

Sakız köyleri halkının da işin içine dâhil olmasıyla ayaklanma büyümüştür. Çatışmanın dördüncü günü 400 Osmanlı askeri kale dışına çıkıp Rumlara ait kale meydanındaki bina ve dükkânları yakmışlar, asileri etkisiz hale getirdikten sonra tekrar kaleye geri dönmüşlerdir. 28 Mart 1822'de askerler Tophane Kapısı'ndan girip kasaphaneyi tutuşturmuşlar, bu sıra birçok ev ve dükkân yanmıştır. Bu arada Müslüman halk da adada bulunan Türk askeriyeye birlikte mukavemet

10 BOA, HAT, 929/40305-İ; BOA, HAT, 936/40483-B.

11 Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1994, s.157-158.

12 Yaşar, a.g.t, s.52.

13 BOA, HAT, 847/38031.

14 BOA, HAT, 856/38241-B; BOA, HAT, 847/38031.

15 Yaşar, a.g.t, s.63.

16 BOA, HAT, 862/38466; BOA, HAT, 929/40305-K; BOA, HAT, 931/40342; BOA, C.A.S, 839/35792.

17 Yaşar, a.g.t, s.64; Vlasto's, a.g.e, s.153, 157.

göstermiştir¹⁸. Rum gemileri adayı ve kaleyi kuşatırken, top ve humbara atışlarıyla 4 gemi batmıştır. 9 Nisan 1822'de bu defa Lapseki'den hareket eden ve ertesi gün ada önüne demir atan yirmi parça izbandit teknesi Sakız'ı tekrar kuşatmıştır. Gayrimüslim ahali Torloti adlı manastıra ve kale etrafındaki evlere toplanarak kaleyi top ateşine tutmuşlardır. Zira manastırın tepesine tabya ve metrisler yapılarak toplar yerleştirilmişti¹⁹.

Kaledeki 1500 asker dışarı çıkıp savaştıysa da kesin başarı elde edilememiş, bu durum yirmi gün gece gündüz devam etmiştir. Askerler bazı günler bir iki saat dinlenecek vakti zor bulmuşlardır. Kuşatmanın yirminci günü kasaba ve varoş üzerine top atışı durdurulmuştur. Zira savaş malzemesi giderek tükenmiş, stoklar da azalmıştır. Asker sayısı zaten yetersizdir. Vahit Paşa bu zor durumu İstanbul'a bildirmiş, bir an önce donanmanın gönderilmesini istemiştir. Bunun üzerine Tahir Paşa komutasında bir donanma hazırlanarak gönderilmesi kararı alınmıştır²⁰. Neticede Kaptan-ı Derya Nasuhzâde Ali Paşa kumandasındaki Osmanlı donanması 11 Nisan 1822'de Sakız'a ulaşmıştır²¹. Asiler donanmayı sahile yaklaştırmamak amacıyla yoğun top ve tüfek atışına başlamışlardır. Ardından küçük kayıklarla saldırıp 90 kadar kalyoncunun şehit olmasına neden olmuşlardır. Fakat asilerin küçük gemileri donanma karşısında fazla direnç gösterememiştir²².

Donanma Sakız'a yardıma ulaşmış iken isyanı bir an önce bastırmak için İzmir ve çevresinden tekrar iki-üç bin seçme asker toplanmasına başlanmıştır. Bu askerler Çeşme'den donanma ile adaya geçirilmiştir. Bu arada kale içindeki askerler kale kapılarını açıp hendek ve metrislere çıkmışlar, böylece asiler üzerine donanmadan ve kaleden top atışı 3,5 saat devam etmiştir. Bu arada donanmadan karaya asker çıkarılıp Vahit Paşa'nın kaleden gönderdiği askerlerle birleşip 4.500 kadar asker varoştaki asiler üzerine iki koldan saldırmıştır. Başta Torloti Manastırı tepesi, manastır ve tabyası olmak üzere akşama kadar süren çatışmalarda şehrin önemli bir kısmı ele geçirilmiştir. Fakat asiler manastır ve evlerden ateş açmaya devam etmişlerdir²³.

Tüm asiler 12 Nisan Cuma günü topyekûn kaleye saldırmayı planlamışlarsa da Osmanlı askerinin şiddetli saldırısıyla Rum tekneleri top ve cephanelerini bırakarak kaçmışlardır. Sisamlı asilerden Kostantin, sahilde sıkıştırılarak kayıkları

18 Yaşar, *a.g.t.*, s.64; Kekeç, *a.g.t.*, s.18; Vlasto's bu saldırıyı kast ederek 30 Mart Perşembe gününü "korkunç bir gün" olarak nitelemekte, bütün planlarının altüst olduğunu ve hayal kırıklığı yaşadığını, hatta o hafta Sakız adasının ve halkının yok edildiğini ifade etmektedir. Vlasto's, *a.g.e.*, s.160.

19 Yaşar, *a.g.t.*, s.65.

20 Yaşar, *a.g.t.*, s.66.

21 Zeki Arkan, "1821 Yunan İsyanının Başlangıcı", *Askerî Tarih Bülteni*, Sayı 22, Ankara, Şubat 1987, s.117.

22 Yaşar, *a.g.t.*, s.66.

23 Yaşar, *a.g.t.*, s.67-68.

zapt ile öldürülmüş kesik başı İstanbul'a gönderilmiştir²⁴. Böylece Sisamlıların adayı terk edişiyile Sakız ve kalesi kuşatmadan kurtarılmış, Sakızlı Rumlar Osmanlı askerleriyle baş başa kalmıştır. Kısa sürede kale varoşu ve kasabanın mahalleleri tamamen Osmanlı askerinin idaresine geçmiştir. Ayrıca dağlara kaçan asiler takip edilip bazı asiler köylerde ele geçirilmiştir. Rum reayayı itaat altına almak için köylere silahtar komutasında asker çıkartılmıştır. 6 Mayıs'ta Abdi Paşa komutasında hareket eden Osmanlı askeri adayı tam anlamıyla kontrol altına almıştır²⁵. Bir ara eşkıyaların ateş gemileri ile donanma üzerine saldırmaya hazırlandıkları haberi alınmışsa da²⁶ böyle bir saldırı gerçekleşmemiştir.

Sakız isyanının bastırılması sırasında donanma askerinden seksen kadar şehit verilmiş, bir o kadar da asker yaralanmıştır. Bununla birlikte Sakız'da meydana gelen muharebede çok sayıda esir ve yüklü miktarda ganimet elde edilmiştir²⁷. Yaklaşık 2 ay süren isyan ve kuşatma Sakızlılar ve Osmanlı yönetimi için zorlu bir dönem olmuş, halk perişan bir hale gelmiştir. Sakız muhafızı Vahit Paşa maiyetindekilerin büyük kısmının yaralı veya şehit olduğunu, geride kalanların savaşamaz hale geldiklerini haber vermiştir. Çatışmalarda ada harap duruma gelmiş, adeta "baykuş yuvasına" dönmüştür²⁸. Sonuçta ayaklanma binlerce Türk'ün katledilmesi ve adanın harap hale sokulması ile sonuçlanmıştır. Sağ kalanların çoğu Sakız adasını terk etmek zorunda kalmıştır. Bugün Nea Moni Manastırı'nda "Türklerin eseri" olarak sergilenen kafatasları aslında Sakız ayaklanması sırasında Rumlar tarafından katledilen Türklere aittir.

Mehmet Emin Vahit Paşa'nın Sakız Muhafızlığı ve Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız Adlı Eseri

Mehmet Emin Vahit Paşa 1821 yılında vezirlik rütbesi ile Sakız adası muhafızlığına atanmıştır²⁹. Bu görevi sırasında Mora isyanının Sakız adasına da sirayet etmesi muhafızlık görevinin önemini artırmıştır. Keza muhafızlık görevi sırasında sahildeki bazı kuvvetlerle³⁰ Sığla sancağı mütesellimi İlyazâde İlyas Ağa ve iki adet cerrah bir takım ilaçlarla birlikte maiyetine verilmiştir³¹. Ayrıca İstanköy'den de bir miktar asker Vahit Paşa'nın emrine gönderilmiştir³². Sakız naibi 12 Eylül 1821

24 BOA, HAT, 844/37910.

25 Yaşar, a.g.t, s.68-70.

26 Mehmet Emin Vahid Paşa, *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, 29 Ramazan 1243, Princeton University Digital Library, <http://publ.princeton.edu/viewer.php?obj=1j92g7522#page/1/mode/2up>, Erişim: 20.08.2017, s.37.

27 BOA, HAT, 494/24277.

28 Yaşar, a.g.t, s.66, 69; Vlasto's, a.g.e, s.166.

29 BOA, C.AS, 926/40045.

30 BOA, HAT, 885/39134; BOA, HAT, 281/16676; BOA, HAT, 1320/51482.

31 BOA, C.AS, 284/11815; BOA, C.SH, 14/697.

32 BOA, HAT, 928/40297-F.

tarıhli yazısında onun adaya gelerek vazifesine başladığını, ancak asker ve cephaneye çok ihtiyaç bulunduğunu bildirmiştir³³. Bu sebeple Vahit Paşa adaya ulaşmaz emrine verilmesi vaat edilen asker ve mühimmatın gönderilmesi ricasında bulunmuştur³⁴. Bu arada Kaptan-ı Derya Nasuhzâde Ali Paşa onun hakkında şikâyetçi olmuş, Vahit Paşa'nın sakız muhafızlığından alınıp yerine Abdi Paşa'nın veya bir başkasının tayin edilmesini istemiştir³⁵. Ancak bölgede Vahit Paşa'nın yerine görevlendirilecek münasip birinin olmaması nedeniyle Kaptan Paşa'nın bu isteği kabul edilmemiş, sadece tembihname yazılması uygun görülmüştür³⁶.

Rumların isyan etmeleri üzerine Sakız muhafızı Vahit Paşa'ya hiçbir ferdin ecnebi gemileriyle Akdeniz ve Karadeniz tarafına firar etmelerine izin verilmemesi emredilmiştir³⁷. Bu arada İpsara adasında eşkıyanın Sakız'a hücum etmek için hazırlık yaptıkları Vahit Paşa'ya haber verilmiştir³⁸. Bunun üzerine Sakız'a beş bin çakmak taşı, humbara havanı, top ve sair mühimmat gönderilmiş³⁹, İzmir'den Sakız muhafazasına tayin olunan beş yüz neferden yüz neferi Sakız'a gelir gelmez reayadan beş altı kişiyi darp ve idam ettiklerinden bunlar Sakız'dan uzaklaştırılmak zorunda kalmıştır⁴⁰. Ardından Vahit Paşa Sakız etrafında eşkıya gemileri dolaşmakta olduğunu bildirmiş, Aydın ve Saruhan'dan tertip edilecek askerın hemen Çeşme'ye indirilmesini istemiştir⁴¹. Sisamlıların Sakız'ı basmaları üzerine de meydana gelen muharebede düşmanın defî için adaya daha fazla asker, mühimmat ve donanma gönderilmesini talep etmiş⁴², ancak Aydın ve Saruhan'dan emrine askerle yetinmesi söz konusu olmuştur⁴³. Ayrıca Vahit Paşa adadaki kale, lağım ve yolların temizlenmesi için bir halife ve lağımçılar yollanması isteğinde bulunmuştur⁴⁴.

Mora isyanının adaya sıçraması, Sakız'da da bir isyanın meydana gelmesi ve isyan sırasında yaşanan hadiselere Mehmet Emin Vahit Paşa'nın kaleme aldığı *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız* adlı eser ışık tutmaktadır. Yüzyıllar önce adada Perslilerin yaptıkları katliama benzer bir zulüm bu defa Türklere karşı icra edilmiştir. Hâlbuki Babinger, Vahit Paşa'nın Sakız adasını "inatla savunduğunu", Nisan 1822'de ada sakinlerine tatbik edilen "korkunç tenkil işinin sorumlusu"

33 BOA, HAT, 745/35221-A.

34 BOA, HAT, 745/35221; BOA, HAT, 745/35221-C.

35 BOA, HAT, 885/39112.

36 BOA, HAT, 885/39124.

37 BOA, C.DH, 46/2267; BOA, C.AS, 704/29543.

38 BOA, HAT, 867/38587-A.

39 BOA, C.AS, 463/19308.

40 BOA, HAT, 866/38570.

41 BOA, HAT, 883/39048.

42 BOA, HAT, 1559/52.

43 BOA, HAT, 929/40305-K.

44 BOA, C.AS, 856/36631.

olduğunu ve bu yüzden azledilerek sürgün edildiğini iddia etmektedir⁴⁵. Oysa Vahit Paşa'nın eseri adada Müslümanların toptan yok edilmek istendiğini ve katliama uğrayanların Türkler olduğunu ortaya koymaktadır. *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*'a göre Sultan II. Mahmut zamanında müslim gayri-müslim sultanın himayeleri altında her türlü mezalimden korunmuş halde ve nimetlere nail olmuş şekilde yaşarken hatıra gelmedik bir şekilde Rum milleti tarafından 1821 senesinde “fiten u şûr (fitne ve gürültü)” meydana getirilmiştir. Sultan II. Mahmut adanın muhafazlığına görevlendirilen Vahit Paşadan isyandan Sakız adasının etkilenmesi ve isyana meydan verilmemesini istemiştir⁴⁶.

Osmanlı memleketinde zuhur eden bu “Rum fitnesi” ehl-i zimmet reaya olan Rumlar tarafından Hazret-i İsa ayinini ihya etmek bahanesiyle çıkartılmıştır. İsyancılar Rum ve Yunan beldelerinin tasarrufu Hıristiyanların yönetimine girerek serbestçe gezip dolaşabilecekleri fikrini yaymışlar, bu sevdâ ve hayal uğruna isyan edip bir gece kırk elli yeri ateşe vererek buldukları mahallerde ehl-i İslâmı katletmeye başlamışlardır. Bu arada Rumların yaşadıkları diğer yerlerde, İstanbul'da önlemler alınmış, Kalas İskelesi ve havalisinde bulunan Müslümanların mal ve canlarına Boğdan Voyvodası Mihail'in ihanet etmesi ihtimaline karşılık, Rumeli, Eflak ve Boğdan reayalarının harekete geçmemesi için oralar da nazar-ı dikkate alınıp tedbirler düşünülmüştür⁴⁷.

Yine Rum isyanıyla beraber Çamlıca adası gemileri Cezayir-i Bahr-i Sefid'in küffâr gemilerine önderlik ederek hepsi birden yeni bayraklar asıp hacı ve tüccar gemilerini yağmalamaya başlamışlardır. Bu sebeple sahillerde yaşayan Müslümanlar endişeye kapılmışlar, bahsedilen gemilerden yirmi dördü Sakız adasının Paşa Çeşmesi önüne gelip reaya ile ağız kavgasına girişmeleri üzerine galeyana gelen Müslüman ahali Sakız metropoliti ile kocabaşı ve kırk kadar gayri müslim tüccarı kaleye hapsedmişlerdir. Bunun üzerine eşkiya gemileri oradan uzaklaşmışlardır. Ardından Akdeniz'in bu durumu İstanbul'a devlet nezdine haber verilerek Sakız'ın muhafazası için yeterli miktarda asker istenmiştir⁴⁸. Sonrasında Sığla sancağı mütesellimi İlyasâde Hacı İlyas Ağa Sakız adası muhafazasına ve riyale-i hümayun kaptanı Tömbekzâde Ali Bey'in komutasında beş-on gemi izbandit ismi verilen eşkiya gemilerini takibe görevlendirilmiştir. Ancak İlyas Ağa öteden beri mahallinde ziraat ile meşgul olması, bu sebeple savaş usullerini bilmemesi ve yerinden ayrılmak istememesi sebebiyle istifa etmiştir. İlyas Ağa Çeşme yakasına geldiğinde Sisam adası reayası isyana başlamış, içlerinden kaçıp gelen hâkim ve

45 Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (çev: Coşkun Üçok), Mersin 1992, s.377.

46 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.2.

47 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.2-3.

48 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.4.

voyvoda durumu ihbar etmişlerdir. Bu münasebetle öncelikle Sisam eşkıyasının hakkından gelinmesi, daha sonra diğerlerinin ortadan kaldırılması irade edildiğinden İlyas Ağa Kuşadası'na gönderilip Sisam karşısındaki Çanlı köyüne ferman gereği çok sayıda asker toplanmıştır. İslam askeri Sisam adasına gitmek üzere iken donanmaya dokuz kadar da tüccar gemisi katılmıştır⁴⁹. Bu sırada Mora'da meydana gelen ihtilalin şiddetlenmesi ve donanmanın o tarafa gitmesiyle tüccar gemilerinin donanmadan ayrıldıklarını gören eşkıyalar bu gemilere saldırmışlar, gemilerden yalnızca biri kurtulabilmiş, diğerleri ateşe verilmiştir. Yine Bektaş Kaptan'ın riyasetindeki iki alabandalı, bir büyük kalyon Sığri Kalesi açıklarında eşkıya tarafından yakılmıştır⁵⁰.

Öte yandan bahsi geçen izbandit gemilerine verilmiş olan ve bazı ileri gelen Rum şahısların imzaları bulunan bir kâğıtta dikkat çeken bilgiler ve iddialar yer almaktaydı. Bu kâğıtta dört yüz seneden beri Rum milletinin köle olarak İslam hükümetinin yönetimi altında esir gibi mahkûm yaşadıkları, artık Mora isyanı ile bu esirlikten kurtuldukları, hepsinin bu uğurda silaha sarıldıkları ifade edilmekteydi. Ayrıca Çamlıca bölgesi yöneticilerinin ve sakinlerinin de savaşa hazır ve amade bir şekilde beklediklerini, Rum milletine hizmet için Müslümanlarla denizde ve karada savaşmak üzere on iki pare top ve sair silahlarla Nikola veled-i Yorgi'ye izin verdiklerini, özgürlüklerini kazanıncaya kadar Hıristiyan devletlerin kumandanlarının da kendilerine destek olacaklarını, destek olamaz iseler bile işlerine karışmayacaklarını, tek amaçlarının Osmanlı'nın köleliğinden kurtulmak olduğunu yazmışlardı⁵¹.

Vahit Paşa'ya göre Mora isyanında bazı askeri ve politik hatalar yapıldığından kısa sürede başarı elde edilememiş, bu sebeple isyan Sakız'a sıçramıştır. Buna göre Mora'ya gönderilen Osmanlı-Mısır ortak donanması İstanköy açıklarında ufak tefek eşkıya gemilerine rastlayıp bunları Bodrum sahilinde sıkıştırmış, helak edilmeleri mümkün iken kaptanlar düşmanın altı kıta ateşli gemilerinden korunmak tedbiriyle ihmalkârlık göstermiş, birkaç gün sonra İstanköy gerisinde ve Çoban adası önünde eşkıyaya rastladıklarında da işi sonraya bırakıp isyancılara serbest hareket etme fırsatı vermişlerdir. Netice olarak adanın muhafazası ve harp için gayret gösterecek tedbir sahibi bir vezir ve birkaç bin asker tayin edilip gönderilmesi söz konusu olmuş, o sırada İstanköy adasında ikamet eden Seyyit Mehmet Emin Vahit Paşa vezir rütbesiyle Sakız'a muhafız tayin edilmiştir. Maiyetine ise dergâh-ı ali topçularından bir orta neferat, humbaracıardan bir miktar nefer ile bir halife, Sığla sancağı mütesellimi Hacı İlyas Ağa, sancak ahalisinden bin

49 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.5.

50 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.6.

51 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.6-7.

nefer asker verilmiştir. Paşadan maiyetiyle birlikte adaya varıp muhafızlık görevini yerine getirmesi istenmiştir. Bunun üzerine Vahit Paşa önce Bodrum'a, oradan Aydın-İzmir yoluyla Çeşme yakasına geçmiş; delil, tüfenkçi, sekban ve sair 800 kadar maiyetiyle Eylül 1821 tarihinde Sakız adasına ulaşmıştır⁵². Adanın muhafızlığı görevine getirilen Paşa'ya göre "küfür tek millettir" sözü gereği Hıristiyan devletlerin isyana destek verecekleri hesap edilip deniz gücünün takviyesine bakılmamıştır. Her ne kadar Sakız muhafazasına Aydın, Saruhan ve Sığla sancakları kazalarından 750 asker tayin edilmişse de adada eli ayağı tutan 80.000 gayri müslime karşılık ehl-i İslam nefer sayısı bini bulmamaktaydı⁵³.

Adaya ulaşır ulaşmaz bir divan tertip eden Vahit Paşa ileri gelen ağalar, kale zabitleri ve ilmiye mensuplarını taltif etmiş, Rumî ibare ile hazırlattığı bir yazıyı iki adamı ve şehir kocabaşları vasıtasıyla köylere göndermiştir. Bu yazıda ahali den devlete ve kanunlara riayet etmeleri halinde eskiden beri gelen imtiyazlarının devam edeceğini ve aksi halde cezalandırılacaklarını haber vermiş, buna karşılık ahali teşekkür ve itaat ettiklerini bildiren cevabi bir yazı göndermişlerdir. Ayrıca muhafız paşanın mutfak masrafını vermek, İlyas Ağa ile gelecek bin neferin kayık parasını dahi eda eylemek gibi başka taahhütlerde de bulunmuşlardır⁵⁴.

Vahit Paşa'nın verdiği bilgilere göre Sakız'da gayrimüslimlerin isyan edinceye kadar hiçbir ferdi rencide edilmeyip, refah ve rahatlarının yerinde olduğu İstanbul'daki vekillerinin ve bezirgânlarının beyanlarının yanı sıra İzmir ve sair mahallerde, dost ve düşman memleketlerde yayınlanan Frenk gazetelerinde de dile getirilmiştir. Böyle olmakla birlikte bunlar fırsat buldukça ehl-i İslam'a hıyanet eden bir kavimdirler. Bu defa da Mahmud, İbsara ve Suluca'daki gemilerin çoğuna hissedar olup milli ittifak gayesiyle maddi ve manevi Mora isyanına ve eşkıyaya yardımda bulunmuşlardır. Bu tehlike karşısında Vahit Paşa ihtiyatlı davranıp gece gündüz rahatını terk ederek halk, yerli nefer ve zabitlerin katkılarıyla kale tamiri, hendeklerin temizlenmesi, metris inşası, top kundaklarının yenilenmesi, siper kazılması ve örtülmesi gibi büyük küçük işleri yaptırmış; siyah barut, top ve humbara gibi levazımatı mahallinde nakit sarfi ile satın alarak veya devlet hazinesinden talep ederek tedarik etmiştir. Bu arada Anadolu'dan Sakız'a gönderilen 750 kişiden firar edenler çoğalmış, geride sadece 150 kişi kalmıştır. Ayrıca İlyas Ağa 26 Ekim 1821 tarihinde reçber ve deveci Türkmenlerden derme çatma 600 şahıs ile geldiğinden askere ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Rumeli'den cengâver bir iki bin nefer gönderilmesini talep etmiştir⁵⁵. Ancak İstanbul'da tüccar sıfatıyla her yere

52 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.9-10.

53 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.8-9.

54 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.10.

55 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.11-12.

girip çıkan Sakızlı gayrimüslimlerin; “Sakız reayasının isyanı ve şekaveti meydana gelmez” taahhütleri, hatta “dışardan dahi eşkıyanın hücum etmesi söz konusu olmaz” sözleri, ayrıca metropolit ile itibarlı tüccarlardan kırk elli kadarının rehini olarak kale içine alınmış olması, muhafız paşanın kale ve mühimmata düzen vermesi, halk ve yerli neferat ile İlyas Ağa takımından oluşan iki bin Müslümanın muhafaza için yeterli görülmesi gibi sadrazama yazılar göndermeleri ve başka dedikodular yapılarak ilave asker gönderilmesi engellenmiştir. Oysa Sakız kalesini sarıp almak üzere Çamlıca ve Sisam adalarındaki gayrimüslimlerin de külliyetli hazırlık yaptıkları ortaya çıkmış, Vahit Paşa yeterli miktarda asker gönderilmesi isteğini tekrarlamıştır⁵⁶.

Nitekim İstanbul’da ikamet eden İngiliz elçisinin de bu haberi doğrulamasının ardından Aydın ve Saruhan sancaklarından 1.250 ve İzmir’den 500 asker tertip edilerek hızlıca Sakız’a sevk için mübaşirler tayin edildiği haberi gelmiştir. Fakat sadece 500 kadarı gönderilmiş, onların düzene sokulması işiyle uğraşılırken Sakız muhassıllığına tabi köylerden Perme’ye on sekiz, Birgi’ye otuz nefer silahlı gayrimüslim Arnavut ile iki yabancı papazın geldiği haber verilmiştir. Bunun üzerine meseleyi araştırmak için Tüfenkçibaşı Süleyman Ağa ile Sakız muhassıllı Ahmet Bey 300 kadar askerle köylere gönderilmiştir. Köy ahalileri “yabancı kimse görmedik, bilmeyiz” cevabını vermişlerse de 22 Mart 1822 Cuma günü Sisam adası tarafından 60 kadar küçük, 17 büyük tekne görünmüştür⁵⁷. Bunların Sakız’a çıkmaları durumunda Sakız gayrimüslimlerinin harekete geçip geçmeyeceklerini inkâr etmeleri üzerine Vahit Paşa öncelikle kale kapılarının muhafazasını ve kale dışındaki çarşıda bulunan Müslümanları kaleye almış, adanın Timyane burnu tarafına karakol yaptırmıştır⁵⁸. Bir taraftan da İzmir, Aydın ve İstanbul’a haberciler göndermiştir.

Ertesi gün sabahleyin top, tüfek ve sair savaş aletleri ile 50.000 kadar Rum ve Arnavut Timyane köyü sahiline yanaşıp karaya çıkmışlardır. Timyane’deki karakol askerleriyle meydana gelen ilk çatışmaların ardından eşkıyanın Kanbuz isimli bahçelik yerden ilerledikleri haberi gelmiştir. Önceden hazırlanan mühimmat askere taksim edilerek kapı halkı, ahali ve sairden 1.000 kadar asker muhafız paşa kethüdası ve Saruhan sancağı askerinin komutanı Molla Ağa eşkıyaya mukabele etmek için gönderilmiştir. İki saat süren muharebede Sakız köyleri reayası da “karabulut” gibi dağları kaplayıp Sakız’ın eski kralının nişanı olan beyaz bez üstüne ortası ejder ve Hıristiyan nişanı bayraklarıyla İslam askeri üzerine hücum etmişlerdir. Başka bir bölükleri ise şehir tarafından İslam askerinin önünü kesmek

56 *Tarih-i Vak’a-i Cezire-i Sakız*, s.12-13.

57 *Tarih-i Vak’a-i Cezire-i Sakız*, s.13-15.

58 *Tarih-i Vak’a-i Cezire-i Sakız*, s.15.

ve şehir reayasından Latin mezhebinden bir-iki bin şahıs evleri üzerine bayraklar dikerek tüfek atmaya başlamışlar ve böylece eşkıyaya katılmışlardır⁵⁹.

Bu ilk çatışmalarda İslam askeri kırk elli kadar şehit vermiştir. Kale tarafındaki gayri Müslimlerin çoğu varoшта bulunan ve her biri çok dayanaklı, kârgir konaklara girmişler, bu binalara kaleden top, tüfek ve humbara yağdırıldığında bir kısmı “biz din-i Mesiha yolunda ölmeye geldik” diye bağırarak Torloki Manastırı tepesine ve diğer bir kısmı kalenin sağ sahil kısmındaki Hızır Baba Türbesi'nin yanından Bede ve Germerek tarafına, değirmenler arasına tabyalar inşa etmişler, metrisler ve top tabyaları kazmaya başlamışlardır. Deniz cihetinden gemilerin muharebeye katıldığı sırada kaledeki ehl-i İslam karadan ve denizden muhasara altında kalmışlardır. Zor durumda kalan İslam askeri ve halkı Peygamberimizin ruhaniyetinden yardım istemişlerdir⁶⁰.

Bu şekilde çatışmalar sürerken dışardan “büyük bir kinle” gelen Sakızlı Antunaki Porina, İpsaralı Kaptan Dimetraki ve Sisamlı Yorgi Ligosti'nin –ki bu kişi Sakız'da yerli gayrimüslimlerden binbaşı, yüzbaşı gibi makamlara kişiler tayin eden, makbul ve mümtaz bir şahıstır- imzasıyla ve Rumî yazıyla kaleme alınmış bir yazı ele geçirilmiştir. Asker ve halkın huzurunda okutturulan bu yazıda Allah'ın emir ve iradesi olmadıkça kimse kimseye zarar veremeyeceği hakikat iken Rum milletinin şimdiiye kadar nice senelerden beri Osmanlı'ya esir oldukları, şimdi ise Müslümanların günahkârlığı sebebiyle devlet ve Rum saltanatının kendilerine geri döneceğinin malum olduğu, taraf taraf ayaklanıp nice mahalleri zapt ettikleri, Sakız'da da muratlarına haiz olduklarının görüldüğü, Müslümanların korudukları Sakız kalesinin alınmasının kendilerine “su içmek kadar” kolay geldiği, Sakız kalesini savunanların üç güne kadar silahlarını teslim edilip itaat altına girmeleri durumunda içlerindeki yabancıların silahsız Anadolu tarafına gönderileceği, yerli olanlarının ise yıllık cüz'i bir vergi ile emlak ve mallarının kendilerine bırakılacağı, aksi takdirde muhalefet edenlerin, kalede hapsedilen Rumlara suikast edenlerin çocuklarının öldürüleceği ifade edilmekteydi. Bu moral bozmaya yönelik girişime karşı cevap yazılması yerine bu yazının İstanbul'a gönderilmesi ve düşmana en iyi cevabın top başına geçerek verilmesi kararlaştırılmıştır⁶¹.

Bir taraftan top ve tüfek atılarak isyancılara karşılık verilirken diğer yandan gece gündüz mehter çalınarak İslam askerinin morali yükseltilmiştir. İsyancılar ise gurur kastıyla her hane ve evin kapısı üzerine, sokak başlarına birer kandil yakmışlar, tüccarlar Sakız'da kalpaklı diye tabir edilen kıyafetlerinin üzerine silah kuşanarak metrislere mühimmat nakletmişlerdir. Torloti Manastırı yanına ve

59 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.16.

60 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.16-17.

61 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.18-22.

aşağıdaki mezarlığın önüne koydukları toplardan, kaleye nazır konakların pencelelerinden, camilerin minarelerinden ve mengenehaneden ateş etmişlerdir. Ayrıca ortalığa dehşet vermek için takım takım tabur gösterileri ile kale meydanında top altında bulunan ve baraka tabir edilen dükkânları metris ittihaz ederek kalenin burçlarındaki asker-i İslamı huzursuz vermişlerdir. İsyancıların bu faaliyetlerine karşılık 24 Mart 1822 tarihinde kale kapısından tekbirler ve gülbanklar okunarak çıkan 400 İslam askeri barakalarda olan asiler ile döğüşe döğüşe kendilerine siper ettikleri dükkânlar yakılmış, böylece kale meydanının önü açılıp burçlarda rahatça durulması temin edilmiştir. Bu çatışma sırasında çarşı ve pazarda üç binden fazla asi öldürülmüş, asker-i İslam altı kadar şehit, dokuz-on kadar yaralı vermiş, ardından kaleye geri dönmüştür. 26-27 Mart 1822 tarihlerinden meydana gelen muharebelerde ise “bre Türkler Müslümanlar burada ne durursunuz, Şam’a gidin Şam’a” diyen asilerin birkaç bini daha helak edilmiştir. Bununla birlikte Garban kapısı karşısındaki konaklardan tabyalara atılan kurşunla beş-on nefer İslam askerinin yaralanması ve bir kaçının şehit olması üzerine oradaki konaklar da ateşe verilmiştir. Tophane kapısından dışarı çıkan İslam askerleri top atışlarının da desteğiyle karşı tarafa varmışlar ve kasaphaneleri tutuşturmuşlardır⁶².

Öte yandan kalenin etrafı ve adanın sahilleri kuşatılmış olduğundan burç ve limandan başka yere kayık yanaşır asker çıkarılması mümkün değildi. Bu itibarla Anadolu’dan yardım için asker sevk edilse de donanma gelmedikçe bunları adaya dâhil etme imkânı bulunmuyordu. Böyle olmakla birlikte doksan iki nefer kadar yiğit Çeşmeli Ömer Reis’in komutasındaki kayıkla düşman arasına saldırıp Allah’ın lütfuyla gece saat altıda liman burcuna ulaşmışlardı. Bu olay kalede sıkışmış durumda olan asker-i İslam’a büyük bir moral ve sevinç yaşatmıştır. Bahşişler verilerek asker nakline teşvik edilen bu cengâverler geceleri ve seher vakitleri donanma gelinceye değin insan nakline imkân sağlamışlardır⁶³.

29 Mart 1822 tarihi sabahtan akşama kadar karşılıklı top ve tüfek atışıyla geçmiştir. Bu arada asiler liman burcunu kara tarafından tazyik etmek üzere gümrük önüne tabya kurup dokuz çapında bir top yerleştirip burcun duvarını dövmüşler, buradaki İslam askerin bazılarını yaralamışlardır. Bu topun ortadan kaldırılması için muhafız paşa askeri teşvik etmiş, bu işte başarılı olanlara üç bin kuruş vaat etmiştir⁶⁴. Nitekim 30 Mart 1822’de Delilbaşı Süleyman Ağa’nın maiyetinde dizdar kapısından çıkan üç yüz asker Allah Allah gülbankları ile gümrük tarafındaki metrislere doğru yürümüş ve oradaki asileri uzaklaştırmıştır. Yedi şehidin verildiği bu askeri harekât başarıya ulaşmış, oradaki düşman topu kullanılamaz hale

62 *Tarih-i Vak’a-i Cezire-i Sakız*, s.23-24.

63 *Tarih-i Vak’a-i Cezire-i Sakız*, s.25-26.

64 *Tarih-i Vak’a-i Cezire-i Sakız*, s.26.

getirilmiş, ayrıca metrisler tahrip edilip top güllerinin bir kısmı denize atılmış, bir kısmı kaleye nakl edilmiştir. Torloti Manastırı'dan kaleye saldırı diğer mahallerden daha fazla olduğundan 1 Nisan'da o tarafa bir tabya ile üç top ilave olunmuş, gümrük önüne de iki top yerleştirilmiştir. İki gün durmaksızın manastır tepesi, kale içi, gümrük önü, değirmen önü ve Hızır Baba Türbesi taraflarından liman burcuna top atılmıştır. Bu çatışmalarda liman burcu ve kalede birer asker şehit düşmüştür⁶⁵. Sonraki dört gün ise şehir içerisine atılan humbara ve toplar hayli asinin helak olmasına, üç kadar da şehit verilmesine sebep olmuştur. Ayrıca şehir tarafındaki mazgalların çoğu tarumar olduğundan sandık ve sepet gibi şeylere toprak konularak toplar mümkün mertebe siper arkasına alınmıştır⁶⁶.

7 Nisan 1822 gecesi asilerin gemilerini liman burcu üzerine getirip sandallar ile asker indirmeleri üzerine burç top, tüfek ve humbaralarla müdafaa edilmiştir. Kayıkların topa tutulmasıyla asiler kaçıp gitmişlerdir. Bu olayın ardından liman burcuna bir bölük asker ve birkaç gavvas takviye edilmiştir. Ertesi gece asiler saat dokuza kadar kayıkla tahminen 600 miktarı kişiyle tekrar bu burca saldırmışlardır. Yapılan top atışlarıyla kayıkların dördü batırılmış, diğerleri can havliyle geri çekilmişlerdir. Bu başarıları sebebiyle muhafız paşa tarafından topçu neferleri ödüllendirilmiştir⁶⁷. Öte yandan isyan devam ederken Nemçe, İngiliz ve Fransız gemileri birer ikişer Sakız önlerine gelerek kendi vatandaşlarını ve konsoloslarını korumak bahanesiyle mahalle aralarına ikişer üçer kişi salıp reaya ve Franklardan üçer beşer şahıs alıp İzmir taraflarına naklediyorlardı⁶⁸.

9 Nisan 1822 Salı günü kalenin lonca sahili tarafına Fransızların ibrik tabir edilen bir beylik gemisi yanaşmış, Sakız'daki Fransız konsolosu liman ardından top kapısına gelerek muhafız paşayla konuşmak istemiştir. Bunun üzerine top kapısındaki tabyaya normalden fazla asker gönderilip konsolos içeriye alınmıştır. Konsolosu karşılama merasiminden sonra neden geldiği sorulduğunda konsolos, "Sakız eşkıyasıyla birlikte hareket eden izbanditlerin beş bini Sisam'dan, beşer yüzü İpsara ve Çamlıca adalarından geldiğini, asilerin kale etrafının yanı sıra varoş ve şehir mahalleleri sokaklarına inşa ettikleri metrislere 24 top koyduklarını, humbara ve diğer mühimmat için bezirgânlar tarafından Mora'daki sergerdelere 200 kese akçelik polişe gönderdiklerini ve o mühimmatı alıp getirdiklerini, ada üzerinden esecek batı rüzgârı zuhur ettiği anda hendeklerde çalı yakıp kale içine duman savuracaklarını, bu sırada kaleye çıkmak için merdiven ve sair malzeme tedarik ettiklerini, savaş için 40.000 kadar güzide nefer ve reaya hazırladıklarını"

65 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.27.

66 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.28.

67 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.28-29.

68 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.30.

söyledikten sonra Devlet-i Aliye ile Fransa arasındaki dostluğa dayanarak her ne vakit murat edilirse muhafız paşa ile muhassıl Ahmet Bey, Kapıcıbaşı Hacı İlyas Ağa'yı Fransa kralı gemisinin alıp Anadolu tarafına geçirebileceğini belirtmiştir. Ayrıca ihtiyaç duyulan veya noksan olan mühimmatı temin etmek için devleti tarafından memur edildiğini sözlerine eklemiştir⁶⁹. Muhafız paşa bu sözler üzerine vakarını bozmadan ve İslam padişahının ömr-i devlet ve şevketlerini eda ettikten sonra “bizler Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'd-devamın bendeleri ve şimdilik şu kale-nin muhafazasına memuruz, hakkımızdaki hüsnü zannınıza teşekkür ederiz, din ve Devlet-i Aliyye uğruna canımızı feda etmekten, dünya ve ahirette saadetimize gayret ile savaşmaktan başka gayemiz yoktur. Allah'a şükür padişahımız sayesinde vaktiyle tedarik ettiğimiz zehair ve mühimmatımız çoktur, askerimiz dahi ihtiyacımıza kâfidir. Rüzgâr ile hendeğe düşecek, kaleye üşüşecek köpekler var ise göreceklere azap dahi vardır. İnşallah eşkıyanın kahr u perişan edildiğini göreceksiniz, Allah'ın takdiri başımız pek sıkışır ise cephaneleri ateşe vererek ortalığı alt üst edeceğimizi göreceksiniz” cevabını verdiğinde orada hazır olan muhassıl, ağalar ve sair zabitan da onu tasdik etmişlerdir. Konsolos kaleye girdiği kapıdan çıkıp gitmeye mecbur kalmıştır⁷⁰.

Bu hal üzere savaşa devam edilmiş, yirmi gün yirmi gece aralıksız atılan top, tüfek, humbara, barut ve sair mühimmat dar yerlere sığınmış çoluk ve çocuğa dahi zarar verdiğinden ve savaşın gidişatı kestirilemediğinden kaleden atılacak silaha bir sınır getirilmesi ve ara sıra atılması kararlaştırılmıştır. Ancak 10 ve 12 Nisan tarihlerinde asilerin saldırılarını sıklaştırmalarıyla yine sabahtan gece yarlarına değin çatışmalar sürmüştür. Bu şekilde beş on gün daha mücadele olması halinde barutun tükenmesi tehlikesi ortaya çıkmıştır⁷¹. Ahali ve ileri gelen zevat gözyaşları içerisinde Allah'a niyazda buldukları, rahmet-i ilahiyeyi “cuş-ı huruşa” getirdikleri ve mücahid-i alemdar-ı Resulullah Hazret-i Halid (RA) ile Seyyid Abdülkadir Geylani (KS) hazretlerinin ruhaniyetinin Hızır Baba Türbesi tarafına teşrif edip muhafız paşaya “tuğ-ı âlemin kible canibinde filan tabya kenarına sapla paşa” diye işaret ettikleri sırada donanmanın Koyun adaları tarafından görüldüğü haberi gelmiştir⁷².

Donanmanın adaya ulaşması üzerine kale önündeki eşkıya gemileri Sakız ardına çekilmişlerdir. Ardından kale kapıları açılıp 1.500 İslam askeri karşı yakadan gelenlere yol açmak için asilere hücum etmiştir. Bu sırada asiler denizden karaya çıkan askere engel olmak kastıyla top ve tüfeklerini ateşleyip kale ile donanmaya

69 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.30-31.

70 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.31-33.

71 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.34.

72 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.35-36.

mukabelede bulunmuşlardır. Hatta fırkata içindeki 90 kadar kalyoncuyu şehit etmişlerdir. Kaptan-ı Derya Nasuhzâde Ali Paşa'nın donanmadan karaya çıkarılması lazım gelen askeri “bakalım makalım” gibi sözlerle geciktirmesi Vahit Paşa ile aralarında sorun yaşanmasına neden olmuştur. Muhafız paşa “kale askerleri metrislere çıkarılmış bulunduğu asilerin cesaret bulup metrislerde olan mücahitlere korku vermemesi için karaya askerimizi bugün çıkarınız” şeklinde talebi üzerine 800 asker donanma gemilerinden ve o bir kadarı da Çeşme yakasından gelip hendek metrislerinde muharebe etmekte olan askerlere katılmışlardır⁷³.

Bundan sonra 3,5 saat kale ve donanma taraflarından top, metrislerden tüfek atılmasına rağmen asiler direnmeye devam etmişlerdir. Ancak İslam ordusu savaştan geri durmamış, muhafız paşa dahi asilere ok atmayı sürdürmüştür. Diğer taraftan donanmadan 500 asker daha karaya çıkartılmış, asker-i İslam üç bölük halinde hareket etmiş, bir bölüğü debbağhane değirmenleri tarafından dolaşarak Torloti Manastırı tepesindeki metrislere, bir bölüğü garban kapısı karşısındaki büyük mahalle ağzına ve diğer bölüğü ise ok meydanı semtine doğru yürümüştür. O gün akşama kadar ele geçirdikleri asileri kılıçtan geçirmişlerdir. Geceleyin ise şehir içerisinde kalan asiler tekrar savaşa başlayıp ev ve manastırlarından tüfek atmışlardır. Sonraki Cuma günü Paşa Çeşmesi üstündeki büyük köyde dahi eşkiya bulunduğu haber verilince muhafız paşa kale önünde gerekli mühimmatı tanzim ederek o mahalle asker sevk etmiştir. Adı geçen köydeki asiler kaleyi zapt etmek için hazırladıkları top ve sair mühimmatı terk ederek kaçmışlar, ardından şehir mahalleleri ve varoş tamamıyla zapt edilmiş ve İslam yurdu haline getirilmiştir. Reayadan firar eden ve katledilenlerin emval ve eşyaları asker-i İslam tarafından zapt edilmiştir⁷⁴.

O gün zapt olunan 27 adet top ve sair mühimmatın hemen kaleye nakledilmesi emredilmiş, bu isyana karışmayarak konsoloshanelerine sığınmış oldukları haber verilen Latin reaya asker taarruzundan korunmuş, konsoloshanelerin her birine ikişer üçer gavvas tayin edilmiş, sonra İstanbul'a haberciler gönderilmiştir. Bu esnada şehir ve köylere saldırıp İslam askeriyle savaşan asilerin cesetleri gemi ve kayıklarla Sisam adasına yollanmıştır. Yine 13 Nisan 1822'de adadaki asilerin şehir ve varoş taraflarına geri dönmek üzere bölük bölük toplandıkları haber alınıp, o gün Çeşme'den gelen Aydın askeri kumandanı Ahmet Bey, Aydın ve Saruhan neferatıyla Paşa Çeşmesi tarafına; muhafız paşanın delilbaşısı Süleyman Ağa kendi neferatı, enderun ağaları ve saireden bin kadar askerle Kambuz isimli bahçelik semtinden Timyane'ye; kalyon askeriyle İzmir ve sair taraflardan gönüllü olarak gelen Yeniçeri tüfekçibaşları orta kola sevk edilmiştir. Bunlardan Köçek

73 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.36-37.

74 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.38-40

Ahmet Bey Artis köyündeki asilerle savaşıp adı geçen köyü tahrip etmiş, delilbaşı ağa dahi Timyane köyünü asilerden temizledikten sonra ileri taraftaki Kalamaşa köyü civarında bulunan Ayamanya adındaki büyük manastıra kapanan asileri çıkarmak için hareket etmiştir. Manastırın dört bir tarafı hendekle çevrilmiş ve kapısına asma köprü yapılmış olmakla oraya asker ve mühimmat sevk edilmiş, yiğit askerlerin çabalarıyla elli kadar şehit verilip manastır alınmış, orada bulunan kadın ve çocuklar esir edilmiştir⁷⁵.

Daha sonra Kalamaşa köyündeki büyük kule ve palganın alındığı haberi gelmiştir. Orta kola gönderilen askerler ise birkaç köy basıp tahrip etmişler, önlerine çıkan eşkiyayı kahredip eşkiya başı Ligoştı'nın 10.000 kadar asi ile Aya Yorgi/Mastaki köyünde oturduğu, Kuyamavra ve Sisam adası müdürlerinden zuhur eden kâğıtlarda yüz elli kadar gemiyle külliyyetli asker ve mühimmatın gönderildiğinin yazılı olduğu, adı geçen köyün hendekle çevrilmekte bulunduğu bildirilmiştir⁷⁶. Bunun üzerine delilbaşı ağa maiyetiyle oraya varmış, dört beş saat süren mücadelede ele geçirilen asiler idam edilmiş, elebaşı Ligosti yaralı bir şekilde hoyrat kıyafetine girip firar ederek Sisam adası tarafına kaçmıştır. Bu arada Mastaki köylerinden Mesedima, Oksedima ve Keyni isimli üç köy ahalisinin amanla teslim olmak istedikleri haberi gelmiştir. Üç gün içerisinde içlerindeki savaşçı eşkiyayı ve silahlarını teslim etmeleri durumunda aman verileceği muhafız paşa ve kaptan paşa tarafından buyuruldu gönderilip 19 Nisan tarihinde ateş kesmeleri tembih edilmiştir⁷⁷.

Öte yandan muhasarada ihtiyaç duyulan barut ve top güllesi gibi mühimmatın donanmadan kaleye nakline hız verilmiş, bu arada padişah tarafından muhafız paşaya ihsan edilen hediye takdim edilerek isyanın bastırılması resmi bir törenle kutlanmıştır. Daha önce Rum fitnesinde firar etmiş olan Rus konsolosu ertesi gün gelip politika kaidelerine uygun olarak Osmanlı padişahına ihtimam ve teşekkürlerini sunmuş, ardından yeniden konaklarına yerleşmelerine izin verilmiştir. Sakız isyanının bastırılmasıyla ilgili Vasıf Efendizâde Lebib Efendi bir tarih düşürmüştür. Bu tarihte "Vahit Paşa Sakız'da oku attı yayını bastı" ifadeleri yer almaktadır⁷⁸.

Mastaki köyü halkı aman isteklerine karşı gönderilen buyurulduya uygun asileri teslim etmemişler, ancak Mastaki'nin diğer köylerinde okunup kabul edildikten sonra yirmi kadar köyün kocabaşları ve yazıcıları boğazlarında siyah makreme ve ellerinde kırmızı bayraklar ile muhafız paşanın yanına gelmişlerdir.

75 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.41-43.

76 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.43.

77 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.44-45.

78 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.45-46.

Böylece isyan bayraklarını indirip Osmanlı sancağını açarak ellerindeki silahları birkaç gün içerisinde kaleye teslim edeceklerini, içlerinde bulunan yabancı eşkiya-yı bulup göndereceklerine söz vermişlerdir⁷⁹. Onların bu durumu kaptan paşaya bildirilmiş, muhafız paşa geldiğinde özel bir divan tertip edilerek ahali ve zabitan huzurunda bir defa daha sorgulamadan geçirilmişlerdir. Neticede kendilerinden cizye vergilerini her sene eda etmelerine, silahlarını ve içlerindeki eşkiyayı teslim etmelerine, bir daha eşkiyaya yardım etmeyeceklerine dair söz alınmıştır. Sığla sancağı mütesellimi Hacı İlyas Ağa emrindeki askerlerle bu köyleri muhafazaya ve gerekirse eşkiya ile muharebeye görevlendirilmiştir. Mastaki mukataası emini Ömer Ağa ise bu köylerin ahalsinin silahlarını toplayıp getirmek üzere vazifelen-dirilmiştir⁸⁰. Mastaki kocabaşları bu divanda isyan hallerini itiraf edip zindan-dan divan huzuruna getirilen Sakız metropoliti ve sair tutuklular “bu olaya sebep olanlar şöyle böyle olsun” diye beddua ettirilmesinin ardından onlar da “şeytana uyduk” şeklinde suçlarını ikrar etmişlerdir⁸¹.

Öte yandan donanmanın Sakız önlerinden ayrılmayıp, asilerin gemilerini uzaktan izlemesi, karadaki asilerin Sakız gerisinde dolaşan gemileriyle istedikleri vakitte gelip gitmeleriyle sonuçlanmıştır. Bu sayede köylerden ve şehir reayasın-dan pişman olup aman dilemeden firar edip kurtulanlar olmuştur. Bu olumsuz durum karşısında muhafız paşanın talebiyle İzmir'den Sakız'a gelen gönüllü as-kerle Çeşme yakasında bekleyen mir-i mirandan Alaiyeli Abdi Paşa adaya getir-tilmiştir. Kendisine gerekli levazımat verildikten sonra 23 Nisan 1822'de Abdi Paşa'ya asker başbuğluğu görevi tevdi edilmiştir. Daha önce bu askerler adanın dağ köylerinden Vilis isimli büyük köydeki asileri firara mecbur bırakmışlardır. Hatta reislerine dahi bakmayıp kaçan asilerin peşlerine düşüp dağ eteklerinde onlara yetmişler, dağlara kaçanların geri dönmeleri ihtimaline karşı da adı geçen köyü tahrip ederek içindeki manastıra Osmanlı bayrağı çekmişlerdir. Ardından Bıçkı köyünde toplanmış bulunan eşkiya üzerine varmışlardır. Bıçkı köyünü de zapt ederek o taraftaki eşkiya reislerinden Sakızlı Antonaki Porina'nın saklandığı Ayamavni isimli büyük manastırı zapt etmişler, vardıkları köyleri denetim altına alıp çok sayıda ganimet elde etmişler, eşkiya başı Antonika'nın kesik başını muhafız paşaya getirmişlerdir⁸².

İsyanın bastırılması sırasında şehir ve köylerde tahribat meydana gelmiştir. Bu tahribatta ada muhafızı Vahit Paşa kabahatli görülerek “keşke hark-ı hasaret meydana gelmeseydi” itirazları olmuştur. Bu itirazlara karşılık Vahit Paşa, “daha

79 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.46.

80 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.46-47.

81 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.47-48.

82 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.48-50.

önce meydana gelen muharebelerimizin hangisinde hark ve hasar olmadan iş görüldü?” diye sormuştur. Vahit Paşa bu konudaki itirazlara dini kaynaklardan İmam Serhasi'nin Siyer-i Kebir Şerh-i Natık adlı eserinden, yani Hanefi mezhebinden şer'î cevaplar vermiştir. Hatta Hz. Peygamberin Hısn-ı Sakifi muhasarasında mancınık kullandığını ve bu silahın etkili olduğunu, dahası İmam Muhammed'in harp esnasında tahribat meydana gelmesinin caiz olduğunu ifade ettiğini vurgulamıştır. Yine Hz. Peygamberin gazalarından örnekler vererek Hayber'in fethinde benzer durumlar yaşandığını, Sakız asilerinin dahi Medine münafıkları gibi ehl-i İslamı karıştırmak kalenin dışında adanın her tarafında Müslümanların emniyetini ortadan kaldırdıklarını, dolayısıyla darül-harb hükmüne girdiklerini, bu asilerin Sakız ile de yetinmeyip İpsara ve Sisam adalarına geçip oraları da tarumar ederek ganimet diye aldıkları şeyleri yok pahasına satmaya çalıştıklarını dile getirmiştir. Bu itibarla geç kalınmadan İpsara'ya gidilmesini kaptan paşaya bildirmiş, kendileri gitmez iseler de donanmadan birkaç gemi tayin edilerek İpsara'ya geçilmesi Vahit Paşa tarafından teklif edilmiştir. Kaptan paşa ise “gurur ve eğlenceye müptela olmak” hasebiyle bu teklife sıcak bakmamış, daha sonra “ben casus göndererek o suları kontrol ettirdim, İpsara ve Sisam adalarının asker dökülecek yerlerinde gayrimüslimlerin istikamata varmış, bu mani olur, esas memuriyetim olan Mora sularına azimetim geri kalır, donanmadan birkaç gemi ayırıp göndermek ise vesveseye neden olur” sözleriyle “mugalata” yaparak Vahit Paşa'nın teklifini reddetmiştir⁸³.

Vahit Paşa ile kaptan paşa arasındaki fikir ayrılığı kale içerisinde hapsedilen Sakız metropoliti ve sairlerin durumlarının ne olacağı konusunda da kendini göstermiştir. Bu kişilerin affedilip salıverilmeleri gündeme gelmiş, Vahit Paşa bu kişilerin yargılanıp cezalandırılmaları gerektiğine kanaat getirerek tutuklu olan 63 kişiyi kadı efendi, müftü efendi, ileri gelenler ve kale zabitanının hazır bulunduğu meclise getirerek sorgulatmış, bunların idam edileceklerini işiten, ancak affedilmeleri fikrinde olan kaptan paşa muhafız paşa hakkında “hezeyana” başlamış, ahali ve askerler “bir gaza etti, Peygamberi hoşnut eyledi” diyerek Vahit Paşa'nın yanında yer almışlardır. Bunun üzerine “fesada” düşen kaptan paşanın kendisine suikast ve ihanetinden endişe eden Vahit Paşa başka bir yere görevlendirilmesi isteğiyle Sakız muhafızlığından istifa etmiştir. Ancak 1 Haziran 1922'de İstanbul'dan emir gelinceye kadar Sakız muhafızlığı görevine devam etmiştir⁸⁴.

Vahit Paşa'nın istifasının ardından da adada bir takım işleri çekip çevirmiştir. Mesela Hacı İlyas Ağa aman suretiyle teslim olan köylerde kalan reayanın mal ve canlarının saldırıya uğramaması, firarilerin ve ölenlerin tarlalarında kalan

83 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.50-54.

84 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.54-57.

ekinlerin miri hazine adına biçirilip kale ambarına teslim edilmesiyle görevlendirilmiştir. Ona nezaret etmek üzere üç dört köye subaşılar tayin etmiştir. Bu sırada Vahit Paşa'nın vezirlik şaniyla Anadolu'ya geçmelerine dair ruhsat ile mir-i miran Abdi Paşa'nın Sakız muhafazasına görevlendirildiğini haber veren iki kıta emir gelmiştir. Fakat adanın muhafazası için ihtiyaten Edirne'de tertip edilen 1.000 nefer sekbanın gelişine kadar Vahit Paşa'nın Sakız'da ikameti istenmiş, bu münasebetle paşa 35 gün daha adada kalmış, kuşatma ve isyanda zarar gören burçların imarıyla meşgul olmuştur. 19 Haziran 1822 tarihi gecesi saat altıda beklenmedik bir hadise yaşanmış, asiler ateşe verdikleri bir gemi vasıtasıyla donanmaya saldırmışlar, Kaptan-ı Derya Ali Paşa'nın da içerisinde bulunduğu gemi ateş almış, olay sırasında kaptan paşa şehit olmuştur⁸⁵.

Bu elim olay üzerine Mastaki köylerine hareket edilip asilerden kalanların tamamen ortadan kaldırılması gündeme gelmiş, ancak sabık muhafız Vahit Paşa yaptırdığı araştırmada olayın bir ihmal sonucu ortaya çıktığını tespit etmiş, yeni kaptan paşa tayin edilinceye kadar Muhtar Bey'i paşa vekilliğine getirmiştir⁸⁶. Kaptan paşanın yüzü kararıp başı tepesinden yarılmış olan cesedi Sakız'ın ok meydanı sahilinde görülüp kaleye getirilmiş, cenaze işlemleri yapılarak defnedilmiştir. İsyan bastırılmışken bu olayın yaşanmasında zabıtlere varıncaya kadar donanma mürettebatının içki içmesiyle ayakta ayık kimsenin kalmamasının ve donanma etrafında dolaşan ecnebi gemilerine dikkat edilmemesinin etkili olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca donanma gemilerinin bir mahalde demir atıp durmasının uygun olmadığı, daima yelken üstünde bulunması gerektiği kaptan paşaya ihtar edilmesine rağmen buna itibar etmemesi, hatta ecnebilerle ilişkilerinde ihmalleri olması, Nemçeli bir ateş gemisi kaptanı ile görüştüğünden sonra, "o zararsız gâvurdur bilirim" diyerek tüm bu uyarıları dikkate almaması da bu saldırıya yol açmıştır⁸⁷.

Sakız adasındaki kuşatma ve isyanda asilerin mevcudu asker-i İslamın otuz katı kadardı. Çatışmalar sırasında beş-altı yüz kadar İslam askeri şehit olup bir o kadarı da yaralanmış, eşkıya reayasından papaz, Arnavut sekbanı, kocabaşı, binbaşı ve sair sergerdeleri ele geçirilip etkisiz hale getirilmişler, isyan sırasında 40.000 kadar asiden isyanda suçlu olanlar idam edilmiş, diğerleri ise esir alınmıştır. Ayrıca küçük-büyük 27 top, kırk-elli kadar cephanе urbaları ve çok sayıda cephanе mühimmatı, tophane edevatı, mal, eşya ve emtia İslam askerinin tasarrufuna geçmiştir. Sakız'da yaşanan bu hadiseler Midilli, Rodos ve Kıbrıs adalarında da duyulmuştur. Vahit Paşa'nın muhafızlığı sırasında Sakız adası reayasının cizyeleri

85 M.Ö. 70-1822 yılları arası Sakız adası tarihini kaleme alan Vlasto's, bu olay sırasında Canaris'in "Türk amiral gemisi ile birlikte Kaptan Paşa ve 2.000 Türkü cehenneme gönderdi (19 Haziran 1822)" ifadelerini kullanmaktadır. Vlasto's, a.g.e, s.164.

86 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.57-60.

87 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.61-63.

11.000 kâğıda maktu olup eda edilmiştir. Tüm bu başarılar adadaki memurların sebat ve gayretleriyle meydana gelmiştir. Yine Sakız adasında yaşanan sıkıntılı ortamdan kaldırılmasında Allah'ın yardımı, Bedir savaşının muzaffer komutanı ve gazilerin yardımcısı Resulullah Efendimizin mucizesi, evliya-yı kiramın ruhani imdadıdır. Bu manevi yardımlar sayesinde kuşatma ve isyan sırasında asker-i İslam asilere sayıca çok ve vakur üzere görünmüştür⁸⁸.

Edirne'den gönderilen bin nefer sekbanın adaya ulaşması üzerine Vahit Paşa onları gerekli yerlere yerleştirip adadaki son vazifesini de yerine getirdikten sonra 7 Temmuz 1822'de adadan ayrılmıştır. Vahit Paşa'nın Sakız'dan sonraki ilk durağı Çeşme yakası olmuştur. Oraya ulaştığını İstanbul'a da bildirmiş, ardından Urla kasabasına varmıştır⁸⁹.

Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız'da yer alan bu bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Vahit Paşa Sakız isyanının bastırılmasında büyük yararlılıklar göstermiştir. Fransız konsolosunun yardım teklifini reddederek metanet ve cesaret göstermiş, yirmi günden fazla süren Sakız isyanı ve asilerin kaleyi kuşatmaları, Kaptan-ı Derya Nasuhzâde Ali Paşa komutasındaki Türk donanmasının yardımıyla bastırılmıştır⁹⁰. Donanmanın gelişyle asiler dağılıp pek çok bandıra ve esir ele geçirilmiş, öldürülen asilerin başları İstanbul'a gönderilmiştir⁹¹. Bu yapılırken Vahit Paşa Sakız reayasına adaya gelen bazı müfsit Hristiyanların işgalatına kapılmamaları ve ellerinde bulunan silahları hükümete teslim etmeleri hakkında Rumca buyuruldu neşretmiştir⁹².

Çatışmalar esnasında Sakız'ın büyük tüccarları İpsara adasına firar etmiştir⁹³. Vahit Paşa, İpsara adasındaki Rumların üzerine de gitmek istemiştir. Fakat bu isteğine Kaptan-ı Derya Nasuhzâde Ali Paşa karşı çıkmış, bunun üzerine zaten araları açık olan iki devlet adamı birbirlerini Bâbüali'ye şikâyet etmişlerdir. Bununla birlikte Vahit Paşa'nın adayı idaresiyle ilgili sorunlar meydana gelmiştir. Bunların ilki emrindeki askerlerin aman vererek teslim olan köylere hücum ederek taarruzda bulunmalarındır⁹⁴. Ayrıca Vahit Paşa'nın sekban akçesi adıyla para topladığı halde asker beslemediği, bir metropoliti zindana koyup seksen bin kuruş talep ettiği ve bu zulümlerin Rumların isyanına sebep olduğu gibi şikâyetler vaki olmuştur⁹⁵. Dahası etrafa yayılan söylentilere göre Vahit Paşa müşteki köylerin ahalisini katlettirmiştir. Bu hareketin çok fena tesirler yapacağı ifade edilmiştir⁹⁶.

88 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.63-66.

89 *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, s.63-66.

90 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, İstanbul 1932, s.132.

91 BOA, HAT, 938/40536; BOA, HAT, 879/38923.

92 BOA, C.DH, 344/17175.

93 BOA, HAT, 879/38924.

94 BOA, HAT, 884/39067.

95 BOA, HAT, 884/39067-A.

96 BOA, HAT, 853/38209-E.

Bir başka husus elli altmış kıta ızbandit gemisinin İpsara önüne gelmesi, bunlara karşı lüzumu kadar asker bulundurulması gerektiği halde Sakız muhafızı Vahit Paşa’nın hiddeti ve hasedinin asker ağalarını gücendirmiş olmasıdır⁹⁷.

Bütün bu gelişmeler üzerine Sakız Muhafızı Vahit Paşa askerinin ve dairesi halkının hallerinden şikâyetle, rahatsızlığını öne sürüp Sakız’ın havasının kendisine iyi gelmediği bahanesiyle muhafızlıktan istifa etmiş ve Anadolu’da bir mahalle naklini istemiştir⁹⁸. Paşa’nın istifası kabul edilirken Sakız varoşunun zapt olunup kalenin muhasaradan kurtarıldığı, Vahit Paşa’nın cesur ve gayyur bir zat olduğu, ancak harp usulüne aşına olmadığından harbe vakıf birinin adaya gönderilmesi uygun bulunmuştur⁹⁹.

Vahit Paşa’nın özellikle Kaptan-ı Derya Ali Paşa ile aralarında yaşanan sıkıntıların ardından istifa etmesi hakkında şüpheleri artırıyorsa da yerine atanan Abdi Paşa’nın onun sağlık sorunları nedeniyle görevinden ayrıldığını belirtmesi de dikkate değerdir. Nitekim Vahit Paşa’nın ardından 17 Haziran 1822’de yerine Sakız Muhafızlığına Abdi Paşa atanmıştır. Ancak Vahit Paşa, Sakız’ın kuşatma altında olması münasebetiyle Edirne tarafından gönderilen asker adaya ulaşmadan oradan ayrılmaması emredildiği için 35 gün daha burada kalmıştır¹⁰⁰. Vahit Paşa Sakız adasından ayrılmadan Kaptan-ı Derya Ali Paşa düşman saldırısına uğramış, ateş alan kalyonundan kaçarken bir ağaç parçası başına düşerek şehit olmuştur¹⁰¹. Bu olay sırasında Vahit Paşa’nın Ali Paşa’ya kasıtlı olarak yardım etmediğini Ali Paşa’nın torunu Mahrukizâde Cafer Bey ifade etmektedir¹⁰². Neticede Çeşme Muhafızı Abdi Paşa kaptan tayin olunup bir miktar askerle eşkıya üzerine gönderilmiş ve hepsi tenkil edilmiştir¹⁰³. Vahit Paşa durumu İstanbul’a bildirip¹⁰⁴, vefat eden Kaptan Paşa’nın eşyasını zapt için memur tayin etmiş, cenazesini Sakız kalesi içine defnettirmiştir¹⁰⁵.

Sakız Naibi Mehmet Emin Efendi 10 Temmuz 1822 tarihinde hükümete yazdığı bir yazıda Sakız muhafızı Vahit Paşa’nın Sakız’ın muhasarasında son derece gayret ederek Sakız’ı kurtardığını ve kimseden zulmen bir şey almadığını ve kimseye borcu olmadığını bildirmiştir¹⁰⁶. Bunun üzerine Paşa’ya Sakız’daki hizmeti

97 BOA, HAT, 853/38209-C; Vahit Paşa hakkındaki iddialar ve Kaptan-ı Derya Ali Paşa ile arasında yaşanan hadiseler konusunda daha detaylı bilgiler için bkz. Yaşar, a.g.t, 153-160.

98 BOA, HAT, 853/38209-G.

99 BOA, HAT, 938/40536-C.

100 *Tarih-i Vak’a-i Cezire-i Sakız*, s.44.

101 BOA, HAT, 942/40668-H.

102 Uzunçarşılı, a.g.e, s.131.

103 BOA, HAT, 931/40342-K.

104 BOA, HAT, 867/38582-B.

105 BOA, HAT, 867/38582-F; BOA, HAT, 867/38582-K.

106 BOA, HAT, 753/35534-B; BOA, HAT, 753/35534-C.

münasebetiyle 100.000 kuruş ihsan olunmuştur¹⁰⁷. Ancak hakkında olumsuz kanaat belirtip görevden uzaklaştırılmasını isteyenler de olmuş, Bursa mutasarrıfı İbrahim Paşa onu “beceriksizlik”le itham ederek yerine seçilecek kişi hakkında tavsiyelerde bulunmuştur¹⁰⁸. Neticede Sakız adasından ayrılarak Anadolu yakasında Çeşme’ye geçen¹⁰⁹ ve oradan Urla’ya yerleşen Vahit Paşa’nın yerine Abdi Paşa görevlendirilmiş¹¹⁰, bu arada Vahit Paşa İstanbul’dan “beyhude süründürülmemesini”, kendisine uygun bir görev verilmesini istemiştir¹¹¹.

Ali Paşa’ya yardım etmemesi sebep gösterilerek vezirliği elinden alınan Vahit Paşa’nın Haziran 1822’de Alaiye’de oturması emredilmiştir. Ancak hastalığı sebebiyle 20 Eylül 1822’de affedilmesi talebinde bulunarak¹¹², Kütahya ya da Afyonkarahisar’a tayinini istediğinden¹¹³, Afyonkarahisar’da ikamet etmesi kararlaştırılmıştır¹¹⁴. Paşa kendisine ikamet mahalli tayin olunan Afyonkarahisar’a giderken Burdur’a uğramış, orada vefat eden hanımından kendisine miras kalan ve “Hacılar Değirmeni” denilen değirmeni Kütahya’daki kütüphanesi vakfına dâhil etmiştir¹¹⁵. Bir süre Halep¹¹⁶ ve Adana¹¹⁷ valiliği yapan Mehmet Emin Vahit Paşa, Kasım 1826’da görevinde ihmalkârlık gösterdiği ileri sürülerek vezirliği bir kez daha alınıp önce Konya’ya¹¹⁸, ardından Bursa’ya¹¹⁹ sürgün edilmiştir. Aynı yıl vezirliği dördüncü defa iade edilip giderleri kendisi tarafından karşılanmak üzere 500 kişilik bir askeri birlikle İstanbul muhafızlığına getirilmiştir¹²⁰. Çok kısa süren İstanbul muhafızlığını Bosna valiliği tayini izlemişse de¹²¹, bu son görevinin başına gidmeden 14 Ağustos 1828 tarihinde Çanakkale’de vefat etmiştir¹²². Vefat haberi Kethüdası Mehmed Sırrı tarafından hükümete bildirilmiş¹²³, cenazesi Çanakkale’nin Ezine ilçesine bağlı bir bucak merkezi olan Geyikli köyüne defnedilmiştir¹²⁴.

107 BOA, HAT, 860/38353.

108 BOA, HAT, 1275/49512-A.

109 BOA, HAT, 753/35534.

110 BOA, HAT, 750/35435.

111 BOA, HAT, 753/35534-A.

112 BOA, HAT, 1561/3.

113 BOA, HAT, 746/35245.

114 BOA, C.DH, 264/13170.

115 BOA, C.MF, 131/6501.

116 BOA, C.DH, 105/5236; Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütfi*, C. II, İstanbul 1290, s.155.

117 BOA, HAT, 703/33790.

118 BOA, HAT, 517/25237; BOA, HAT, 517/25237-A.

119 *Tarih-i Lütfi*, C. II, s.155.

120 BOA, HAT, 637/31425; BOA, HAT, 1038/43011.

121 BOA, C.DH, 13/646; BOA, C.DH, 13/646; BOA, HAT, 481/23583; BOA, HAT, 422/21740.

122 BOA, HAT, 714/34082.

123 BOA, HAT, 714/34082-A.

124 Ahmed Lütfi Efendi, *a.g.e*, s.154; Uzunçarşılı, *a.g.e*, s.132.

Sonuç

Sakız adası coğrafi konumu ve ticaret yolları üzerinde, stratejik öneme sahip bir bölgede yer aldığından çok eski dönemlerden beri kavim ve medeniyetlerin hâkimiyet alanı içerisinde yer almıştır. 14 Nisan 1566 tarihinde Kaptan-ı Derya Piyale Paşa'nın komutasındaki Osmanlı donanması tarafından fethedilerek Osmanlı yönetimi altına alınmıştır. Böylece adada Balkan savaşlarına kadar devam edecek olan Türk hâkimiyeti başlamıştır. 1821'e gelinceye kadar 1694 işgali haricinde adada uzun yıllar refah ve asayiş hüküm sürmüştür. Üç yüz elli yıl süren Türk hâkimiyeti sırasında, Sakız halkına hem dinî hem de siyasi olarak birçok ayrıcalık tanınmıştır. Jorga'ya göre her ne kadar Sakız Osmanlı hâkimiyetine geçtiği ilk dönemlerde ticaretteki eski konumunu kaybetmişse de, zamanla verilen ayrıcalıklarla ekonomik açıdan olduğu kadar sanat ve edebiyatta da gelişme kaydetmiştir. Seyyahlar buranın yaşam standartlarının yüksekliğine dikkat çekmişlerdir.

Nitekim adadaki bu refah ve huzur 6 Nisan 1821'de Mora isyanının başlamasıyla sona ermiştir. Zira kısa zamanda isyan çevreye yayılmış, Ege'de dolaşan Rum izbandit gemileri isyanı önce Sisam'a ardından Sakız'a taşımışlardır. Mora isyanı sonrası Sakız'ın muhafazası için Mehmet Emin Vahit Paşa görevlendirilmiştir. 22 Mart 1822'de Sisamlı asiler tarafından Sakız'ın kuşatılmaya başlamasıyla adadaki yerli Rum ahali de başkaldırıp onlara katılmışlar, adanın işgalini kolaylaştırıp adadaki Osmanlı yöneticilerini ve Müslüman ahaliyi kaleye kapanmak durumunda bırakmışlardır. Bunun üzerine Nisan ve Mayıs ayı başlarında çatışmaların şiddetlendiği kuşatma ve isyan yaklaşık iki ay sürmüştür. Netice Osmanlı donanması yardıma gönderilerek kuşatma kaldırılıp Sakız'daki asiler bertaraf edilmişlerdir. Ancak Mora isyanı dış devletlerin, bilhassa Rusya'nın desteğiyle devam ettiğinden adadaki huzur ve sükûn 1826 yılında yeniden bozulmuş, bu defa 2 yıldan fazla sürecek olan, ilkinde daha şiddetli ve zararlı sonuçları olan ikinci kuşatma ve isyan baş göstermiştir.

1822'de meydana gelen ilk Sakız kuşatması ve isyanında adanın muhafızlığı görevinde Mehmet Emin Vahit Paşa bulunmuştur. Vahit Paşa XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Fransız elçiliği (1806), İngilizlerle barış görüşmeleri ve Kal'e-i Sultaniye Antlaşması Murahhaslığı (1808-1809), Tersane-i Amire emirliği (1812), Teke ve Hamid sancakları mutasarrıfılığı (1813), Hanya ve Resmo muhafızlığı (1816), Sakız muhafızlığı (1821-1822), Halep valiliği (1824) ve İstanbul muhafızlığı (1828) gibi önemli resmi görevlerde bulunmuş bürokratlardan biridir. Bu görevleri sırasında tecrübe kazanmış olan Vahit Paşa en son Bosna valiliğine tayin edilmişse de ömrü vefa etmeyerek 14 Ağustos 1828'de Çanakkale'de vefat etmiştir. Zikredilen devlet görevlerinde bulunmuş olan Mehmet Emin Vahit Paşa'nın Sakız isyanında meydana gelen hadiseleri anlattığı *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*

adlı eseri o sırada paşanın adanın muhafızlığı görevinde bulunması cihetiyle hem olayın şahidi olarak hem de isyana bastırmak için gerçekleştirilen harekâtı yürüten en yetkili kişi olması hasebiyle mühimdir.

Mora isyanının adaya sıçraması, eşkıyalar tarafından adanın kuşatma altına alınması ve Sakızlı Rumların isyanı sırasına denk gelen bu görevde Vahit Paşa olayların bizzat tanığı olmuş ve isyanın bastırılması için Sakız'daki askeri birliklere komuta etmiştir. Nitekim yaşanan olayları *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız* adlı eserinde anlatarak tarihe not düşmüştür. Bu eserde Vahit Paşa'nın verdiği bilgilere göre Osmanlı hükümeti Sakız tüccarlarının sözleri doğrultusunda hareket ederek başlangıçta adaya asker gönderilmesi fikrine sıcak bakmamıştır. Oysa Sakız adasında seksen bin Hıristiyan reaya karşılık bin civarında Türk nüfus bulunmaktaydı ve Rum isyanının adaya sıçraması tehlikesi mevcuttu. Bâb-ı âli, Sığla sancağı mutasarrıfı Hacı İlyas Ağa'nın emrindeki askerlerle beraber adada bulunan askerlerden oluşan toplam iki bin askerin yeterli olacağı ve asker gönderilmesi ihtiyacının olmadığını bildirmiştir. Sisam adası tarafından isyancı teknelerinin gözükmeye üzerine Vahit Paşa, varoşlardaki Türkleri kale içine alarak kalenin korunması için tedbirler almıştır. İsyancılar 6.000 askerle Timyane köyünden adaya çıkarak ilerlemeye başlamışlardır. Adada bulunan gayrimüslim reaya da isyancılara katılmış, kale karadan ve denizden kuşatma altına alınmıştır. Böylece Sakız isyanı bütün şiddetiyle başlamıştır.

Uzun süren çarpışmalarda az sayıdaki Türk askerleri büyük başarılar göstererek düşmana çok zayıf verdirilmiştir. Bu arada Çeşme taraflarındaki halktan da Sakız'a yardıma bulunulmuştur. Mora isyanı Sakız adasına sıçrayınca Vahit Paşa Fransız konsolosunun yardım teklifini “her şeyimiz mükemmeldir” diyerek reddetmiştir. Fransızların yardım teklifini reddetmesinde etkili olan bir husus paşanın daha önce Fransa'ya elçi olarak gittiğinde Napolyon Bonapart'ın aldatıcı siyasetini görmesi ve bu nedenle Fransa'ya karşı olumsuz hisler beslemesidir. Vahit Paşa'nın sürekli İstanbul'dan yardım çağırması üzerine Bâb-ı âli de harekete geçerek Kaptan-ı Derya Nasuhzâde Ali Paşa maiyetinde bir donanmayı adadaki Türklerin yardımına göndermiştir. Donanmanın yardıma gelmesiyle düşman askerlerinde bir tedirginlik oluşmuş, şiddetli muharebe neticesinde düşmanın eline geçen yerler geri alınmıştır. Kaçan düşman askerleri Sisam adasına sığınmış, kaçamayanlar da esir edilmiştir. Sakız'dan kaçmış olan Rus konsolosundan başka adadaki bütün konsoloslar Vahit Paşa'yı tebrik etmişler ve adaya geri dönmüşlerdir. Çeşme taraflarına kaçan eşkıyayı da burada bulunan Alanyalı Abdi Paşa 8.000 kadar askeriyle perişan etmiştir.

Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız'da aktarılan diğer bilgilere göre bu olay sonucunda Türk askeri çok sayıda ganimet elde etmiştir. Ayrıca daha fazlasını elde etmek

ve isyancılara olan desteklerini cezalandırmak için Vahit Paşa'ya İpsara adasını da vurmak istediklerini iletmışler, ancak Kaptan Paşa bunun Mora'daki isyanın bastırılması işine engel olacağı düşüncesiyle karşı çıkmıştır. Bu sebeple Vahit Paşa ile Kaptan Paşa arasında görüş ayrılığı meydana gelmiş, birbirleri aleyhine İstanbul'a şikâyette bulunmuşlardır. Bölgedeki Osmanlı idarecileri arasında yaşanan bu görüş ayrılığı düşman kuvvetlerin işine yaramıştır. Bu sırada Avusturya bandıralı bir kaç gemi Sakız limanı ile Çeşme arasında demir atmış bulunan Osmanlı donanması üzerine saldırıda bulunmuştur. Olaydan önce tecrübeli bazı subaylar bu gemilerdeki hareketlik sebebiyle durumu Kaptan Paşa'ya söylemelerine karşılık, Ali Paşa onların uyarılarını dikkate almamıştır. Rivayete göre eğlence âleminde sonra sızan Kaptan Paşa, ateşe verilen geminin alevleri arasında uykudan uyanmış, ancak iş işten geçmiştir. Kaçmaya çalışırken geminin cephaneliği ateş alınca Kaptan Paşa, düşen seren direğinin başına isabet etmesi sonucu hayatını kaybetmiştir. Vahit Paşa, Kaptan Paşa ile aralarında meydana gelen sıkıntının ardından Sakız muhafızlığı görevinden ayrılmıştır. *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*'a göre Sakız isyanını başarıyla bastıran Osmanlı güçleri kendi aralarında yaşadıkları görüş ayrılığı ve husumet sebebiyle böyle acı bir tecrübe yaşamıştır.

Görüldüğü üzere XIX. yüzyıl Osmanlı tarihinin bir dönüm noktasını teşkil eden Mora isyanı sırasında Sakız'da yaşanan hadiseler olayın görgü şahidinin anlatımıyla, detaylı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Ancak *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*'da olayla ilgili anlatılan ve bu makale ile literatüre kazandırılan detaylar dönemin Osmanlı idaresi tarafından gerektiği şekilde dikkate alınmamıştır. Hatırat niteliğindeki bu eser devlet idaresindeki kişisel sürtüşmelerin hayati önemdeki memleket meselelerinin gölgede kalmasına neden olduğunu göstermektedir. Bölgeyi Osmanlı'dan koparma planları yapan dış güçlerin aradan dört yıl geçmeden Sakız'da yeni bir isyana yol açmaları ve bu isyanın Türk halkı açısından daha ağır sonuçlar doğurması bunun en açık kanıtıdır.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri

- BOA, C.AS, 284/11815; 463/19308; 704/29543; 839/35792; 856/36631; 926/40045.
 BOA, C.DH, 105/5236; 13/646; 264/13170; 344/17175; 46/2267.
 BOA, C.MF, 131/6501.
 BOA, C.SH, 14/697.
 BOA, HAT, 1038/43011; 1275/49512-A; 1320/51482; 1559/52; 1561/3; 281/16676;
 422/21740; 481/23583; 494/24277; 517/25237; 517/25237-A; 637/31425; 703/33790;
 714/34082; 714/34082-A; 745/35221; 745/35221-A-C; 746/35245; 750/35435;
 753/35534; 753/35534-A-B-C; 842/37878-T; 844/37910; 847/38031; 853/38209-C-E-G;
 856/38241-B; 860/38353; 862/38466; 866/38570; 867/38582-B-F-K; 867/38587-A;
 879/38923; 879/38924; 883/39048; 884/39067; 884/39067-A; 885/39112; 885/39124;
 885/39134; 928/40297-F; 929/40305-İ; 929/40305-K; 931/40342; 931/40342-K;
 936/40483-B; 938/40536; 938/40536-C; 942/40668-H.

B. Kaynak Eserler ve Araştırmalar

- Ahmed Lütü Efendi. *Tarih-i Lütüfi*, C. II, İstanbul, 1290.
 Ankan, Z. "1821 Yunan İsyamının Başlangıcı", *Askerî Tarih Bülteni*, Sayı 22, Ankara, Şubat 1987, s.114-118.
 Babinger, F. *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (çev: Coşkun Üçök), Mersin, 1992.
 Doğan, G. İngiliz ve Fransız Seyyahlara Göre 17. ve 18. Yüzyıllarda Ege Adaları (Midilli, Sakız, Sisam, Rodos), Ankara Üniversitesi SBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.
<http://pucl.princeton.edu/viewer.php?obj=1j92g7522#page/1/mode/2up>, Erişim: 11.11.2012
 Jorga, N. *Kanuni ve Dönemi Yenilmez Türk*, (çev: Nilüfer Epeçeli), İstanbul, 2010.
 Mehmet Emin Vahid Paşa, *Tarih-i Vak'a-i Cezire-i Sakız*, 29 Ramazan 1243, Princeton University Digital Library, <http://pucl.princeton.edu/viewer.php?obj=1j92g7522#page/1/mode/2up>, Erişim: 20.08.2017
 Örenç, A. F. "1821 Rum İsyamı Sonrası Sisam Adası'na Verilen Yeni Statü", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı 36, İstanbul 2000, s. 335-346.
 Öztuna, Y. *Büyük Osmanlı Tarihi*, İstanbul, 1994.
 Seyyid Mehmed Emin Vahid Paşa, *Tarih-i Vak'a-i Sakız*, Mekteb-i Sanayi Matbaası, 13 Safer 1290 (12 Nisan 1873).
 Uzunçarşılı, İ. H. *Kütahya Şehri*, İstanbul, 1932.
 Vlasto's, A. M. *A History of the Island of Chios A. D. 70-1822*, London, 1913.
 Yaşar, F. *Yunanistan'ın Kuruluşu Sürecinde Sakız Adası (1821-1829)*, Marmara Üniversitesi SBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004.